

Bernadeta NIESPOREK-SZAMBURSKA

*Językowy obraz pór roku i tradycji kulturowych
w twórczości dzieci*

Katowice 2004

Przedmiotem oglądu badawczego uczyniła autorka monografii pewien wy-cinek językowego obrazu świata w języku dzieci. Język dziecka jest szczególnie wdzięcznym, ale i niezwykle ważnym polem badawczym kilku co najmniej dyscyplin naukowych – dla językoznawcy interesującym niewątpliwie na przykład w aspekcie akwizycji języka. Wydaje się, że taki zamysł mógłby przy-świecać także przybliżanemu tu opracowaniu. Jego autorka skonstruowała swą pracę wokół pięciu teoretyczno-metodologicznych oraz badawczych problemów, przedstawianych w kolejnych rozdziałach. Założenia metodologiczne referuje w rozdziale *Specyfika możliwości twórczych dziecka* (s. 11–17); uzasadnia w nim swe przekonanie o szczególnej przydatności analizy kogni-tywnej w badaniach nad językiem dziecka. Kognitywizm eksponuje jako istotne zainteresowanie procesualnym nabywaniem języka, które dokonuje się w wyniku interakcji dziecka z otoczeniem kulturowym. Aparat pojęciowy, którym posługuje się w dalszych analizach, prezentuje w rozdziale drugim *Zakres, terminologia i metodologia badań* (s. 19–35). Referuje w nim rozumie-nie wielu pojęć, takich jak: definicja kognitywna, punkt widzenia, perspek-tywa, kategorie kognitywne, kategoryzacja, profilowanie, prototyp, stereot-yp, wartościowanie. Pojęcia te znalazły zastosowanie w opracowaniu. Także w tym rozdziale znajdziemy opis materiału badawczego. Podstawowy korpus analizowanych tekstów stanowią dziecięce wiersze. Ich autorzy to uczestnicy konkursu poetyckiego *Kacze pióro*, organizowanego przez katowicki Pałac Młodzieży. Autorka zajęła się tekstami dzieci w wieku od siedmiu do jedenastu lat. Uznaje je za wiersze, w których „dzieci mają naturalną motywację do szukania »pięknych wyrażen«, do wypowiadania się w formie odbiegającej od mowy potocznej” (s. 20). To zasadnicze kryterium uznania ich za „teksty

twórcze”. Materiał uzupełniają inne dziecięce wypowiedzi pisemne – wypowiedzi innorodne – mianowicie listy i opisy o zbliżonej tematyce, tworzone w sytuacji szkolnej, inspirowane przez nauczyciela. W dalszej analizie ta innorodność sprowadzona jednak zostaje głównie do ogólnej formuły opozycji gatunkowej.

W zróżnicowanym tematycznie zbiorze tekstów wyodrębniły się, według autorki, trzy „mocne” tematy. Tematy te to – dominujące w tekstach dzieci młodszych – pory roku i zjawiska przyrody oraz tradycje kulturowe, przeważające zaś w wierszach dzieci w starszym wieku szkolnym to przeżycia psychiczne (miłość, przyjaźń, samotność, szczęście, smutek). Aby z wyboru tematyki analizowanych tekstów uczynić informację – opisywać „tematy dominujące”, autorka zastosowała metody statystyczne, dzięki którym na podstawie listy frekwencyjnej wyrazów występujących w tekstach wierszy, utworzyła listę rangową rzeczownika jako kategorii najbardziej tematycznej. Owe zestawione rangowo rzeczowniki ułożyły się w pola tematyczne, uzasadniające statystycznie wybór leksyki do dalszych analiz kognitywnych. Tak więc metodę kognitywną uzupełniają w opracowaniu statystyka i analizy leksykograficzne. Rozdziały czwarty i piąty mają charakter analityczny. Przynoszą dziecięcy punkt widzenia pór roku (*Językowy obraz pór roku*, s. 45–125) oraz najistotniejszego fragmentu tradycji kulturowych związanych ze św. Mikołajem i mikołajkami oraz ze świętami Bożego Narodzenia (*Językowy obraz tradycji kulturowych*, s. 127–181).

W celu prezentacji dziecięcych obrazów pór roku autorka rekonstruuje taki obraz wynikający ze znaczeń słownikowych, z frazeologii i przysłów. Ta uogólniona scena pór roku w języku ogólnym wskazuje na cykliczność i charakterystyczny klimat. Jak podkreśla badaczka, owa cykliczność staje się źródłem ujawnianych w języku ogólnym znaczeń metaforycznych łączących się z przemijalnością ludzkiego życia.

Omawiając składniki dziecięcej konceptualizacji poetyckiej, zwraca się uwagę, że pory roku są nazywane i charakteryzowane jako osoby żywe, stąd prezentowany jest opis wyglądu postaci (zależnie od pory roku: *pani, czarodziejki, księżniczki, malarki*), jak i dokumentowana ich składniowa funkcja agensa. Personifikujące ujęcie pór roku występuje zarówno w tekstach dzieci młodszych, jak i starszych. Za źródło tej tendencji do ożywiania uznano tu pozostałości animistycznego myślenia i ogólnie określone „doświadczenia językowe dzieci” (s. 61). Trudno się oprzeć wrażeniu, że wiele z cech dziecięcych wyobrażeń odzwierciedla poetyckie obrazy pór roku, z jakimi dziecko spotyka się w literaturze, choćby tej z podręcznika szkolnego. Można domniemywać, że dałoby się widzieć ów dziecięcy wizerunek pór roku jako obraz przejęty z poezji dla dzieci. Wątek taki warto być może podjąć. Nie tylko w perspektywie animizacji, ale także omawianych następnie cech, ocen estetycznych, kolorów, własności umysłu, uczuć i woli, itp.

Obszerna część rozdziału czwartego jest poświęcona analizom kolekcji, układów tematycznych czterech pór roku w odniesieniu do pojęć ogólnych: „świat”, „krajobraz”, „przyroda”, „pogoda”. Udokumentowane wieloma przykładami analizy prowadzą do przedstawienia prototypowych scen pór roku. Z dziecięcych tekstów wynika, że pory roku „są piękne; mają różne barwy: jesień jest kolorowa i złota, zima – biała, wiosna – zielona, lato ma różne kolory; sprawiają ludziom radość; niektóre sprzyjają zabawie: zima, wiosna, lato; niektóre można obserwować: jesień, wiosnę, lato; różnią się temperaturą; niektórym towarzyszy słońce: wiośnie, latu, jesieni; niektórym towarzyszą opady: jesieni, zimie” (s. 123). Dzieci jako organizujące sceny tekstowe wyciągają na plan pierwszy lepsze elementy rzeczywistości, przypisując dla przykładu pozytywne konotacje wartościujące porze jesieni i zimie. W ten sposób modyfikowane są do pewnego stopnia modele znane z języka ogólnego. Nie odwołują się także dzieci do przenośnych znaczeń wyrazów „jesień”, „zima”. Myślę, że do przytaczanych w opracowaniu przyczyn (nierozumienia treści symbolicznej oraz pozytywnego wartościowania) w zasadny sposób należałoby dołączyć najważniejszy może aspekt takich badań – procesualność nabywania znaczeń kulturowych; warto też byłoby wyeksponować wiek tych dzieci, które znaczenia takie uruchamiają. Daje to możliwość wnioskowania o stopniu „zadomowienia” w kulturze, w języku, w jego znaczeniach. Tego ujęcia – bardziej wszechstronnego wykorzystania możliwości porównania tekstów dzieci w różnym wieku – brakuje nieco w prezentowanych analizach.

W kolejnym rozdziale autorka rekonstruuje językowy obraz niektórych tradycji kulturowych, uwagę poświęca wizerunkowi św. Mikołaja oraz świętom Bożego Narodzenia. Na wizerunek św. Mikołaja składają się: strój i konieczne Mikołajowe rekwizyty, jego rola rozdającego prezenty, sposób ich rozdawania, czas przychodzenia Mikołaja, miejsce, z którego przybywa, zaprzęg. Obraz świąt Bożego Narodzenia w badanych tekstach tworzą natomiast: przygotowania do świąt, czas świąt, miejsce i aura im towarzysząca, kolacja wigilijna i stół wigilijny, opłatek, prezenty, świąteczne zapachy i smaki, choinka. Każdy z tych elementów obrazowania jest bardzo szczegółowo i bogato ilustrowany tekstami dziecięcymi. Uogólniający wniosek stereotyp świąteczny to z jednej strony niespójny, bo łączący w sobie elementy z różnych epok i z różnych kultur wizerunek św. Mikołaja; z drugiej zaś – zgodne z tradycją święta Bożego Narodzenia.

W kilku miejscach autorka wyraźnie podkreśla, iż różnica gatunkowa tekstów źródłowych (wiersze, listy) decyduje o odmiennej kategoryzacji w obu typach tekstów. Stwierdzenie to wywołuje swą ogólnością pewien niedosyt, ponieważ w książce nie znajdujemy odniesienia do tych elementów gatunkowości, które by wspierały wnioski autorki. Zarówno w tekstach dotyczących świąt, jak i odnoszących się do św. Mikołaja widać znów, co warte pewne rozwiniecia, tekstowe echa poezji pośredniczącej niewątpliwie w obrazowaniu.

Oczywistym, choć drobnym, na to dowodem może być dla przykładu zauważana przez autorkę obecność postaci kołédników jedynie w wierszach (a więc efekt oddziaływania tradycyjnych przekazów) – brakuje ich w mających charakter relacji listach (obyczaj takiego typu kołédowania spotyka się niezwykle rzadko). Podobnie interpretować można, jak sądzę, „poetycki” obraz choinki: pełen światła (często pochodzącego od świec!), zapachów, różnorodnych ozdób (autorka mówi o nim jako o nieco starodawnym, s. 177).

To jedynie pewne dopełnienia drobiazgowych i wnikliwych analiz, które stanowią o naukowej wartości monografii. Nadto odnotować należy jej wartość materiałową. Poza analizowanym bogatym materiałem inspirować do dalszych obserwacji mogą zamieszczone w aneksie dziecięce wiersze, fragmenty listów i fragmenty opisów (każdy z tekstów opatrzonej informacją o wieku swego twórcy). Ważnymi elementami aneksu są także: tabela zatytułowana *Układ wyrazów znaczących (rzeczowników) z wierszy w polach tematycznych*, *Lista rangowa wyrazów z wierszy* oraz sondaż: *Jaką porę roku lubisz najbardziej?* Odwołania do nich znajdziemy w analitycznych częściach pracy. Na aneks poza tym składają się także 24 rysunki dziecięce, pokazujące zagadnienie konceptualizacji omawianych składników rzeczywistości kulturowej w kodzie wizualnym. Jest to dobry moment, by zauważyć, że nie tylko te piękne, barwne rysunki, ale i interesująca okładka decydują o estetycznym walorze wydania.

Omawiana pozycja, przynosząca nowe spostrzeżenia o sposobach konceptualizacji rzeczywistości przez dziecko, może dzięki swej materiałowej i analitycznej zawartości inspirować do dalszych tego rodzaju poszukiwań, zwłaszcza w kontekście procesu nabywania kompetencji kulturowej.

Aldona Skudrzyk